

JAVANESE ADAT

WAT DE NEDERLANDER IN INDIË DIENT TE WETEN VAN
DE ZEDEN EN GEWOONTEN VAN HET JAVANESE VOLK

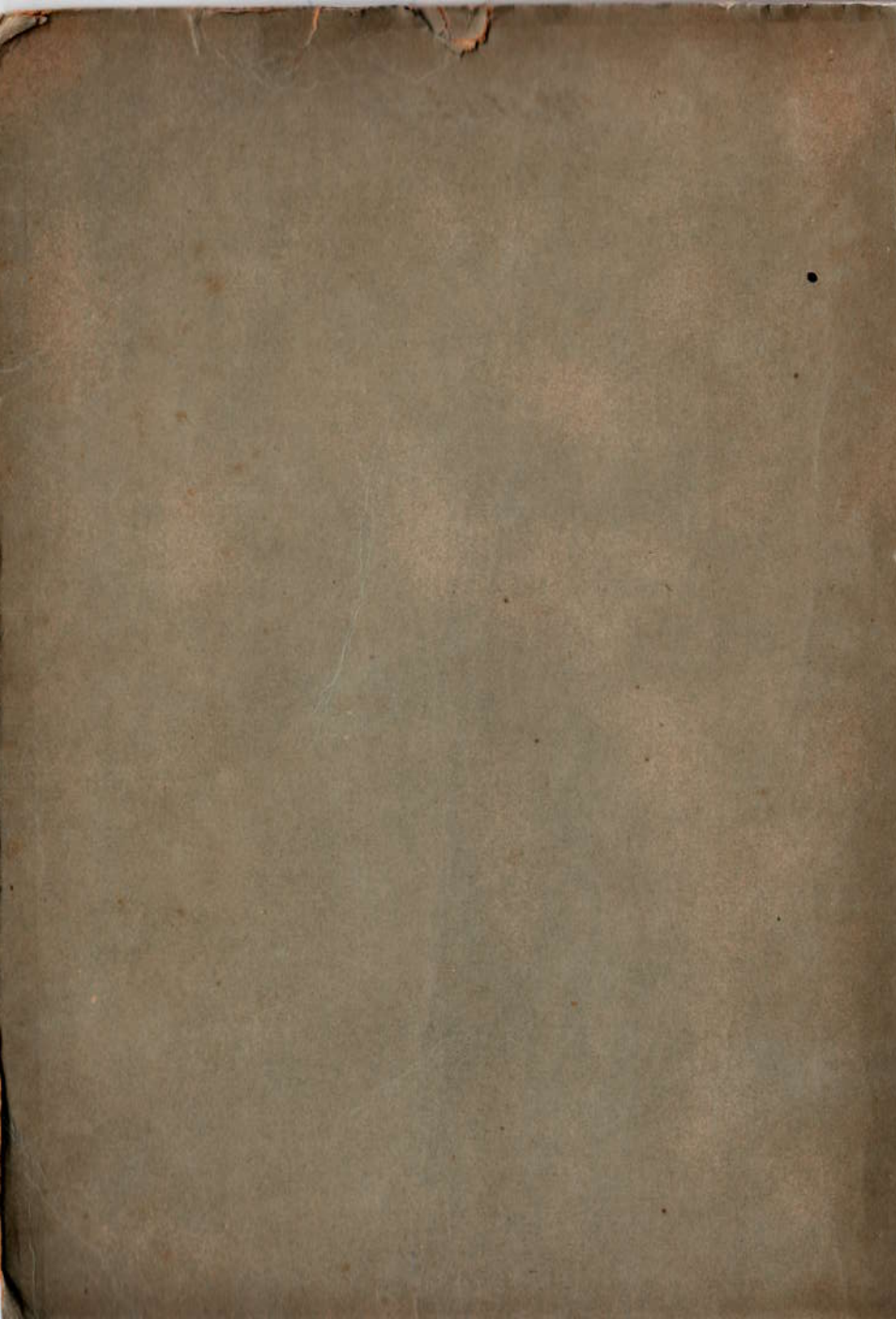
DOOR

RADEN S. NIMPOENO

DERDE DRUK

UITGEVERIJ W. VAN HOEVE — DEVENTER

No. 251 A

5000

JAVAANSE ADAT

WAT DE NEDERLANDER IN INDIË DIENT TE WETEN VAN
DE ZEDEN EN GEWOONTEN VAN HET JAVAANSE VOLK

DOOR

RADEN S. NIMPOENO

DERDE DRUK

UITGEVERIJ W. VAN HOEVE — DEVENTER
1945

BADAN ARPUS PROV. JATENG

BADAN ARPUS PROV. JATENG
DI SEMARANG

No. Draft.

Tanggal

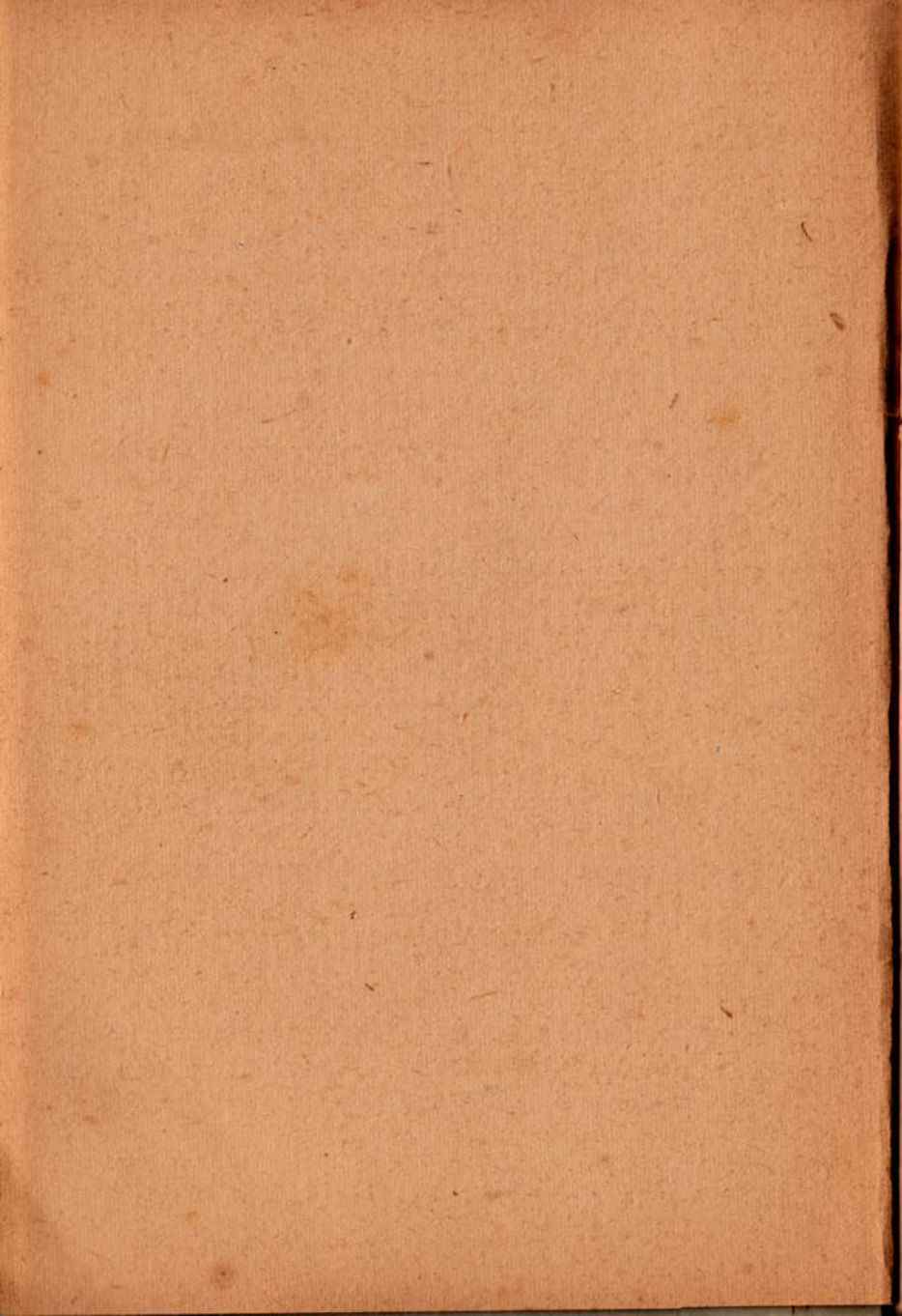
Albrata.

VOORWOORD

Dit boekje, waarvan de tekst een radiorede is geweest, wordt in het licht gegeven als een poging om tussen de volken van Nederland en Indonesia een betere samenwerking te bevorderen. Want er is vroeger veel verwijdering ontstaan en veel leed veroorzaakt tussen Hollanders en Indonesiërs, doordat ze elkaar niet konden begrijpen.

Nu de nieuwe tijd om nauwere samenwerking roept, is een goede voorlichting noodzakelijk. In de eerste plaats behoort ieder, die naar Indonesia gaat, de taal te leren; maar daarnaast is het beslist nodig elkaars begrippen en gedachten-gang te leren kennen. In dit boekje zijn daarom verteld de meest voorkomende gewoonten en opvattingen, die voor een „orang-baroe” (nieuweling) in Indonesia van belang zijn. Voor eventuele opbouwende critiek houd ik me gaarne aanbevolen.

De Schrijver.

Leert Indië kennen!

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat de kennis van Indonesië onder het Nederlandse volk in de laatste tientallen jaren is toegenomen. Nu uit zovele families één of meer leden zich in Indonesië bevinden, krijgen ook degenen, die daar zelf nooit geweest zijn, door brieven, foto's en verhalen van de verlofgangers betere voorstellingen van dat verre land. En toch . . . er heerst nog veel onkunde, en vele verkeerde voorstellingen omtrent land en mensen blijven hardnekkig hangen.

Vele Nederlanders, die naar Indonesië gaan, verzuimen zich daarop voor te bereiden door de nodige kennis van taal en zeden op te doen. Zodoende komt het voor, dat zij al jaren in Indonesië zijnde, nog voortdurend tegen misverstanden te strijden hebben. Dikwijls komen er dan onaangenaamheden voor tussen Europeanen en de Indonesische bevolking, doordat de Nederlandse chef zijn orders geeft in zò onverstaanbare taal, dat het voor de Indonesische bedienden onmogelijk is, hem te begrijpen. Men heeft dan n.l. Maleis geleerd van „horen zeggen“, praat maar wat na, vult het ontbrekende aan met Nederlandse woorden en . . . wordt natuurlijk niet of slechts half begrepen. Is de order dan niet naar genoegen uitgevoerd, dan wordt er gescholden op die domme Indonesiërs . . . !

Gelukkig dringt in ons land meer en meer de noodzakelijkheid door om, vóór men naar Indië gaat, Javaans of Maleis te leren. Zo eisen sommige grote handelslichamen in Nederland, die personeel naar Indonesië uitzenden, tegenwoordig, dat hun geëmployeerden, als zij naar Indonesië gaan, te voren enige kennis opdoen van de taal, die zij daarginds nodig hebben. Maar . . . alleen het leren van de taal is nog niet voldoende om misverstanden te voorkomen! Immers, de volken, die in

Indonesië wonen, zijn van een geheel andere mentaliteit dan de Europese. Zij hebben andere denkbeelden, andere zeden en gewoonten dan de Westerlingen. De Nederlanders, die daar belang in stellen en daar rekening mee houden, winnen het vertrouwen van de Indonesische bevolking en hebben dan ook niet te klagen over misverstand en onwil van de zijde der Indonesiërs.

Toen ik als jongen de Hollandse school had bezocht, kon ik de Nederlanders al aardig verstaan en hun gesprekken goed volgen. Maar toch waren er telkens uitdrukkingen en gewoonten, die ik niet begreep, omdat mijn gedachtengang toen nog anders was dan de hunne.

Er werd bij voorbeeld eens gevraagd: „Geef me een kopje (ik verstond: kopi) thee”. Ik vond dat erg gek en dacht, dat de Nederlanders de eigenaardige gewoonte hadden, koffie en thee tegelijk te drinken. Want bij de Javanen wordt nooit gezegd: een kopje thee (kopi = koffie). Wij zeggen: „Ik vraag thee” (dus het kopje wordt niet genoemd). Het komt er immers niet op aan, of de thee opgediend wordt in een kopje of in een glas of hoe dan ook.

Ik herinner mij ook het geval van een Europeaan, die met mijn vader stond te praten en daarbij de beide handen in de zijde hield. Wij vonden dien heer toch wel buitengewoon „koerang-adjar” (onbeleefd), dat hij tegenover Vader, een hoofdambtenaar van het Binnenlands Bestuur, in zulk een houding stond. Want men moet weten, dat bij de Javanen aan de handhouding (moedra) een bijzondere betekenis wordt gehecht. De armen over elkaar op de borst betekent b.v.: droefheid of meditatie; de armen slap langs het lijf, terwijl de handen elkaar vasthouden, betekent: onderdanigheid en beleefdheid; maar de handen in de zijde is: uitdaging en onbeleefdheid.

Later heb ik leren inzien, dat door de Nederlanders niet

zoveel betekenis aan deze dingen wordt gehecht, doordat ik toen de Nederlandse opvattingen had leren kennen. Maar uit deze en andere ervaringen heb ik begrepen, dat men, om met mensen van ander ras prettig te kunnen omgaan en goed te kunnen samenwerken, hun taal moet verstaan en hun begrippen moet kennen.

Een dergelijk geval, als ik zojuist vermeldde, beleefde ik ook eens in Holland.

Ik gaf toen Maleise les aan iemand, wiens vader twintig jaar in Indonesië was geweest. Bij de woorden, die ik hem opgaf om te leren, was het woord: baoe - reuk, geur. De volgende les kwam de leerling met de opmerking: „Meneer, mijn vader heeft gezegd, dat „baoe” niet beteekent „reuk”, maar „kwaliijk ruiken”. Ik antwoordde, dat zijn vader zich dan toch vergist had. Doch hij zeide, dat zijn vader al twintig jaar in Indonesië geweest was en dat hij het dus wel weten zou. Ik zei toen: „Het spijt mij wel, vriend, maar dan heeft je vader twintig jaar verkeerd gesproken”. Ik begreep wel, hoe hij aan die vergissing gekomen was. Hij had natuurlijk Maleis geleerd in de practijk, zonder er studie van te maken. Het zal hem wel eens overkomen zijn, dat hij in gezelschap het woord „baoe” heeft horen roepen en meteen constateerde, dat de lucht niet in orde was. Zijn conclusie was natuurlijk: „O, „baoe” is dus „onaangenaam ruiken”, wat echter niet helemaal juist is. Want „baoe” is een groepswoord voor „reuk”; b.v.: lekker ruiken - baoe wangi, kwaliijk ruiken - baoe basin enz.

In hetzelfde geval zal men hier in Holland in een fatsoenlijk gezelschap ook niet kunnen zeggen: „Wat stinkt het hier!”, maar men zal het anders uitdrukken, b.v.: „Wat een lucht!” Dus wanneer een vreemdeling, die de Nederlandse taal nog niet goed kent, toevallig het woord „lucht” hoorde, zou hij zich met de andere betekenis van een donkere lucht ook wel eens kunnen vergissen.

Deze voorbeelden zijn er slechts enkele uit de vele, die aan te halen zouden zijn om te bewijzen, dat men gemakkelijk allerlei vergissingen kan maken, wanneer men de taal slechts kent van „horen zeggen”.

En regelmatig komen er dan ook in Indonesië misverstanden voor tussen Europeanen en Javanen, door onvoldoende kennis van elkanders taal.

Niet minder ernstige misverstanden echter ontstaan, doordat de meeste Europeanen in Indonesië het karakter van de Indonesiërs niet begrijpen en weinig weten van de zeden en gewoonten van de bevolking, die geheel verschillend zijn van de Europese gewoonten en gebruiken.

Laat mij eerst iets vertellen over het karakter van den Javaan en daarna over zijn zeden en gewoonten.

Karakter-eigenschappen.

Een vraag, die men nogal eens hoort stellen met betrekking tot den Javaan, is deze: „Is het waar, dat ze zo lui zijn?” Die vraag kan niet kortweg met ja of neen beantwoord worden, omdat voor een juiste beoordeling allerlei factoren in het oog moeten worden gehouden. Ten eerste moet ik noemen het klimaat in Indonesië, de voortdurende warmte, die het voor ieder mens moeilijk maakt, aanhoudend flink te werken. Ten tweede moet men bedenken, dat de Javanen geen rustdag hebben, zoals de Europeanen 's Zondags, maar zeven dagen per week dòòr moeten werken.

Hun tempo is wel langzaam, maar daarom zijn zij nog niet lui te noemen. Ook als zij voor zichzelf werken op de sawah of in hun eigen tuin, doen zij dit langzaam, maar zij werken geduldig en aanhoudend door.

Wanneer een Javaan respect voor iemand heeft, is hij hem

trouw en ook is hij oprecht en openhartig tegenover dengene, dien hij volkomen kent en vertrouwt; tegenover vreemden daarentegen is hij gesloten.

Wanneer een Javaan veel van iemand houdt, b.v. van zijn chef, dan blijft hij trouw tot in de dood. Hoe dikwijls hoort men, dat een Javaan zijn eigen leven op het spel zet voor de veiligheid van zijn meester, die in een groot gevaar verkeert, of dat een Javaanse bediende andermans kind, waarvan hij veel houdt, beschermt tegen een gevaar, ten koste van zijn eigen leven! Ook is het bij de Oosterse volken niet vreemd, dat bij het sterven van een vorst zijn trouwe dienaren door „hara-kiri” mee in de dood gaan. Trouwens, het idee van trouw tot in de dood vindt men veel bij volken met de Hindoeïstische of Boeddhistische godsdienst, o.a. in Brits-Indië, Siam, Japan, Bali en Java. Men denke o.a. aan de weduwe, die zich met het lijk van haar man liet verbranden. Dergelijke gevallen kwamen vroeger veel voor op Bali en in Brits-Indië. Gelukkig is dit barbaarse gebruik in Indonesië thans verboden. Maar in ieder geval is zulk een daad toch een bewijs van de grote trouw, die ook in onze dagen nog bij de Oosterse volken leeft.

Een hoogstaand en loyaal persoon staat bij den Javaan in hoger aanzien dan iemand, die over kleine dingen valt.

Een assistent op een onderneming moet zich dus niet bemoeien met kleine dingen, die de arbeiders aangaan. Hij moet geen op- en aanmerkingen maken op kleine foutjes, die het werkvolk heeft gemaakt; dat moet hij maar aan den mandoer, den Javaansen opzichter overlaten. Maar wèl moet hij kleine dingen, die waardering verdienen, niet voorbij laten gaan zonder een vriendelijk woord te hebben geuit. Voor zô iemand heeft de Javaan hoge achting. Wanneer de Europese assistent zich zulk een achting bij zijn werkvolk heeft weten te verwerven, gaat het werk ook vlotter en is het alsof iedereen meewerkt, de opgedragen taak zo goed

mogelijk te volbrengen. Maar is het optreden van den assistent ruw en hooghartig, valt hij over kleine dingen en heeft hij geen vriendelijk woord over voor zijn arbeiders, dan kan zijn werkvolk nooit achting voor hem hebben, want de Javanen, die tegenover vreemden stil en gesloten zijn, kunnen onder elkaar welbespraakt en geestig redeneren en scherpe critiek oefenen. Een ontactisch optreden van den assistent leidt dan ook tot lijdelijk verzet van het werkvolk.

Niet „maloe” maken.

Een Javaan vindt het verschrikkelijk, in het bijzijn van anderen bestraft of ruw terechtgewezen te worden. Een vermaning onder vier ogen, op kalme wijze gegeven, wordt meestal gewillig aangenomen en heeft grote invloed. Maar wordt een Javaan in het bijzijn van anderen ruw bejegend of gestraft, dan wordt hij „maloe”, d.w.z. beschaamd, verlegen. En dit gevoel blijft hem zeer lang bij en kan aanleiding geven tot wraakzucht. Over het algemeen merkt men hier in Europa op, dat na een botsing van gevoelens de mensen elkaar vrij gemakkelijk de hand reiken en alles spoedig vergeten en vergeven is. Dit kan een Oosterling niet gemakkelijk. Bij hem is, wanneer zijn gemoed eenmaal in onrust is, heel wat tijd nodig, om hem weer te doen vergeten.

Ook kan een Javaan jarenlang een slechte behandeling geduldig verdragen, maar op een gegeven ogenblik onverwacht zijn geduld verliezen en dan plotseling een aanval doen, ja, zelfs een moord begaan. Het komt zelfs voor, dat hij ook zonder jarenlange slechte behandeling plotseling in woede ontvlamt om een kleinigheid; dit gebeurt b.v., wanneer hij in het bijzijn van anderen wordt bestraft of ruw behandeld, waardoor hij „maloe” wordt gemaakt; of dat hij deze kleinigheid als motief gebruikt om zijn lang bewaarde wraakzuchtige plannen ten uitvoer te brengen.

In dit laatste geval ligt de eigenlijke oorzaak dus dieper. Door het sterk emotionele karakter der Javanen kunnen kleine dingen voor hen een grote omvang aannemen; hun stemming wordt dan „mata galap” (verduisterd oog) en bij de minste aanleiding gaan zij over tot een aanval.

Zo is het eens voorgekomen, dat een employé een zijner dagkoelies zag zitten eten op een uur, dat er gewerkt moest worden. Boos over die onderbreking van het werk, trad de employé op den man toe, schopte het bord met rijst weg en dwong den koelie, onmiddellijk aan het werk te gaan. De koelie werd woedend en bracht den Europeanen employé een gevaarlijke verwonding toe. En waarom? Wel, voor de Javanen is de maaltijd een ernstige, bijna heilige handeling, en daarin gestoord te worden, vooral op zulk een ruwe wijze, is voor hem zeer beledigend. Wie dit laatste nu weet, kan enigszins de woede van den koelie in dit geval begrijpen. Een tactvol optreden van den employé zou de aanslag hebben kunnen vermijden.

Het hoofd niet aanraken.

Eén van de grootste beledigingen, die men een Javaan kan aandoen, is het aanraken van zijn hoofd.

Het hoofd wordt door hem n.l. beschouwd als iets heiligs; het lichaamsdeel, waarin alle zintuigen verzameld zijn, is iets dat geëerd dient te worden. Bovendien is het hoofd, volgens Oosters gevoel, de zetel van de ziel. Zò groot is deze verering voor het hoofd, dat iedere Javaan gewoon is, elk jaar een offer te brengen voor zijn hoofd. Dit offer, bestaande uit een zekere hoeveelheid rijst en geld, wordt met grote plechtigheid naar den priester gebracht, die een gebed in het Arabisch doet en de zegen uitspreekt over het hoofd van den offeraar. Rijken en armen, zonder uitzondering,

komen ieder jaar na de „Poeasa" (vastenmaand) trouw dit gebruik na.

Uit eerbied voor deze gevoelens ontziet men zich dan ook steeds, elkanders hoofd aan te raken. Een kind, dat spelenderwijze zijns vaders hoofd aanraakt, krijgt een ernstige berisping. En wanneer een vrouw ziet, dat er iets op het hoofd van haar man is gevallen, een dor blad of een insect, zal zij dit niet zonder meer durven wegnemen, maar eerst behoorlijk haar man daarvoor toestemming vragen.

Nu kan men zich zeker wel indenken, hoe groot de belediging is voor een Javaan, als iemand met ruw geweld zijn hoofd aanraakt, b.v. hem een klap om de oren geeft. De anders zo bedaarde Javaan ontsteekt dan in zulk een woede, dat hij in staat is zijn aanvaller te vermoorden. De meeste aanslagen op assistenten van suikerondernemingen en tabaksplantages hebben een dergelijke klap tot oorzaak.

En zo zijn er meer dingen, die men dient te vermijden.

Niet over een slapenden Javaan heenstappen.

Men moet b.v. ook nooit over een slapend mens heenstappen of hem op ruwe wijze wekken; iets, dat in warme landen als Indië licht kan gebeuren, omdat men daar veelal op de grond slaapt.

Hieraan ligt ten grondslag het gevoel, dat de ziel van een slapende tijdelijk zijn lichaam heeft verlaten om omzwervingen te maken. Wanneer zijn lichaam wordt gewekt, keert de ziel terug. Gebeurt het wekken op een ruwe wijze, dan bestaat er gevaar, dat de ziel, bij het terugkeren in het lichaam, gehinderd wordt, waardoor de persoon in kwestie een onaangenaam gevoel krijgt.

Mogelijk bestaat er enig verband tussen dit Javaanse gevoel

en de Nederlandse uitdrukking: „Hij is met het verkeerde been uit bed gestapt....”

Degene, die in Indië is geweest, zal wel weten, hoe een inheemse bediende zijn „toean” (heer) wekt. De huisjongen begint eerst heel zachtjes op de deur te kloppen; en als hij van binnen geen enkel teken van ontwaken hoort, dan wordt het kloppen pas langzamerhand harder; men kan zich wel indenken, dat zulk een manier van wekken aangenamer is dan wanneer men met schrik wakker wordt.

Afbeeldingen of schaduwen niet kwetsen.

Een andere Javaanse gedachte, die de meeste Europeanen niet bekend is, is de waarde, die gehecht wordt aan iemands afbeelding, hetzij zijn schaduwbeeld of zijn portret. Iedere kwetsing of ruwe behandeling van iemands schaduw of van zijn afbeelding wordt gevoeld als de kwetsing van de persoon zèlf. Het is daarom niet geoorloofd, op iemands schaduw te trappen of er met een stok op te slaan. Hiermede staat ook in verband de vrees van vele Oosterlingen zich te laten fotograferen; zij koesteren dan vrees, dat schade, aan hun afbeelding toegebracht, hun zèlf onheil zou berokkenen. Wanneer kleine kinderen elkander willen plagen, doen zij dat vaak op de volgende manier. Zij tekenen een poppetje, een caricatuur, schrijven daarop de naam van dengene, dien zij plagen willen en daarna prikken zij in de tekening..... Voor het gevoel van die kinderen is het dan precies hetzelfde, alsof zij de persoon in kwestie gestoken hebben. Men moet bij deze handelwijze, zoals ook bij andere Oosterse gebruiken, oog hebben voor de symboliek. De afbeelding is het symbool van de persoon zelf. Men vergelijke hiermede in gedachten eens de waarde, die ook hier in Europa gehecht wordt aan een vlag of vaandel als symbool van het volk

of van het leger; dan zal men dit Oosterse gevoelen ook beter begrijpen.

De oude naam mag volstrekt niet meer genoemd worden.

Een dergelijke gedachte heerst ook ten opzichte van iemands naam.

Laat mij eerst iets vertellen over de naamgeving bij de Javanen. Deze geschiedt bij de meeste Oosterse volken met enige plechtigheid op de vijfde dag na de geboorte. Meestal wordt bij deze gelegenheid een offermaaltijd, de zogenaamde „selametan”, gehouden, waarbij bloedverwanten, vrienden, kennissen en burens worden uitgenoodigd.

Het zogenaamde vernoemen naar ouders of grootouders kent men niet. Men geeft namen, die een wensch inhouden voor het leven van het kind of die verband houden met de omstandigheden bij de geboorte: b.v. „Sabar” (geduld) of „Trisno” (liefde). Wanneer bij het opgroeien blijkt, dat de gegeven naam niet bij het kind past, wordt deze met het grootste gemak gewijzigd En daar op Java de Burgelijke Stand nog niet algemeen werd ingevoerd, kan zulk een naamsverandering zonder moeite geschieden. Is het kind ziekelijk, dan wordt vaak verondersteld, dat de naam niet bij het kind past en het krijgt dan weer een andere naam. Is de persoon volwassen, dan vervalt de kindernaam en neemt hij een naam aan, die bij zijn werkkring of bij zijn familie-omstandigheden het beste past. De kindernaam is dan zó volkomen vervallen, dat het als een belediging werd gevoeld, daarmee nog te worden aangesproken.

Verandert iemand van werkkring, dan verandert hij vaak ook van naam. Zo noemt zich een klerk b.v.: „Sastrowinangoen”, hetgeen betekent: welgevormde letter; een opzichter bij het Boswezen noemt zich: „Wonoredjo” (een rustig

woud); een priester laat zich noemen: „Abdoellah” (Godsdienaar) enz. Ook gebeurt het dikwijls, dat een Javaan, die Christen wordt, dit ook wenst uit te drukken in zijn naam en bij zijn doop een bijbelse naam aanneemt. Natuurlijk komt het vaak voor, dat zulke „wensen” niet vervuld worden en dat b.v. iemand, die de naam „Soleiman” (Salomo) aangenomen heeft, in de hoop de wijsheid van Koning Salomo te verkrijgen, toch niet toeneemt in verstand!

Uit het bovenstaande is het wel duidelijk, dat men in de naam wenst uit te drukken het symbool van de persoonlijkheid. Vandaar de groote waarde, die er aan wordt gehecht. Daarom bestaat de gewoonte, met iemands naam voorzichtig en als het ware eerbiedig om te gaan. Meestal spreekt men elkander aan bij de titel of met een woord, dat de familie-betrekking aanduidt, zoals „kang” (oudere broeder), „adi” (jongere broeder), „bapak” (vader), „mbok” (moeder) enz.

Dit vermijden van het noemen van namen is zelfs zo sterk, dat mensen, die samen in een bos zijn en die een tijger menen te bespeuren, niet zullen zeggen: „ana matjan!” (er is een tijger) . . . neen, want bij het horen van zijn naam zou de tijger zich wel eens beledigd kunnen gevoelen en hun kwaad doen. Liever zeggen ze in zo'n geval tegen elkaar: „ana mbahné!” (er is een oude heer). Hoewel het gevaar van den tijger dan, volgens hun opvatting, door het noemen van een eerbiedwaardige naam bezworen is, leert de praktijk toch, dat zij zich zo spoedig mogelijk uit de voeten maken!

Verbodstekens: pemali of taboe.

Een ander punt, waarop men de gevoelens van de Indonesische bevolking moet kennen en in acht nemen, is het verbodsteken, genaamd: „pemali” of „taboe”.

In bijna alle delen van de Indische archipel bestaat de gewoonte, zogenaamde verbodstekens aan te brengen, bestaande uit opgehangen bladeren, een op een boom getekend kruis, een tekening van een dier op een palmblad, een om een grote boom aangebrachte omheining e.d.

Deze pemali-teken duiden soms een eigendomsrecht aan, soms ook een heilige plaats, waar volgens de opvatting der bevolking geesten wonen. Alles, wat met deze pemali-teken is gemerkt, moet worden ontzien. Een terrein, dat met een pemali-teken wordt aangeduid, mag niet betreden worden; van een boom, waarop een pemali-teken is aangebracht, mag men geen vruchten plukken; een dier, dat door de bevolking als „pemali” wordt beschouwd, mag niet worden gedood. Wie zo iets toch doet, kwetst de bevolking in haar gevoelens: volgens haar opvatting zullen de geesten zich wreken over de schending van het verbod en daardoor onheil over de bevolking brengen.

Natuurlijk zal de bevolking, die voor de wraak der geesten bevreesd is, den schender van het pemali-teken straffen.

Nu zijn er Europeanen, die zeggen: „Nu ja, die pemali-teken zijn voortgekomen uit de bijgelovige gevoelens van het volk. Dat bijgeloof moeten wij bestrijden en wij slaan op die tekenen dus geen acht”.

Zeker, het bestrijden van het bijgeloof is Christenplicht, maar het moet met tact en voorzichtigheid geschieden!

Ook hier in Europa kan ieder, die zijn ogen de kost geeft, verschillende tekenen van bijgeloof waarnemen. Om maar één enkel voorbeeld te noemen: het gelukspoppetje, dat meegenomen wordt in de auto of de vliegmaschine ter afwering van eventueel gevaar. Hoe zulk een dwaas bijgeloof ons ook moge ergeren, wij zullen er toch niet aan denken, op zulk een auto af te stappen en het poppetje, de mascotte, weg te nemen zonder toestemming van den eigenaar.... Welnu, evenmin is het in Indonesië geoorloofd, het bijgeloof te

bestrijden door ruw-weg de verbodstekens te schenden. Zoals ik reeds opmerkte: men bereikt daar niets anders mee dan dat men de bevolking kwetst in haar godsdienstige gevoelens en zich haar haat op de hals haalt.

Pemali-handelingen.

Verbodsbepalingen, die door den Javaan volgens de tradities streng in acht worden genomen, zijn niet alleen zichtbare tekens of voorwerpen, zoals hierboven vermeld. Zulke tekens toch dienen enkel als waarschuwing voor anderen. Maar het eigenlijke verbod ligt in de handeling zelf, b.v. iets te doen op een bepaalde dag, die als een slechte dag wordt beschouwd.

Of een dag goed of slecht voor een betrokkene is, wordt vastgesteld door astrologische berekeningen, die door „ouden van dagen” worden gemaakt. Vooral de combinatie van de zeven-daagse week en de vijf-daagse pasar-week speelt een grote rol. Het is bekend, dat de Javanen, behalve de zeven-daagse week (de gewone Europese week), ook hun eigen marktweek hebben, die vijf dagen telt, n.l. Pon, Wagé, Kliwo, Legi en Paing. Zo worden b.v. de avonden vóór de Dinsdag, die met Kliwo samenvalt, en vóór de Vrijdag met Kliwo, als heilige avonden beschouwd. Men zal bij vele Javaanse gezinnen opmerken, dat op zulke avonden wierook wordt gebrand ter ere van de doden.

De „slechte” dagen worden verkregen door met de omstandigheden van de betrokkene rekening te houden. Wanneer de „slechte” dag dan is vastgesteld, zal de betrokken persoon voor niets ter wereld een bepaalde handeling vrijwillig verrichten. Als hij daartoe niet gedwongen wordt, dan komt hij met allerlei smoesjes en bezwaren voor de dag, maar nooit zal hij de eigenlijke oorzaak vertellen. Een dergelijke

opvatting is niet uitsluitend Oosters, maar komt ook voor hier en daar in Europa, waar nog bijgeloof gebleven is. Men denke maar aan het niet op Vrijdag willen verhuizen of reizen, het beschouwen van de 13e van de maand als een ongeluksdag enz.

Daarom is het raadzaam, dat, wanneer men een Javaan opdraagt iets te doen en dan aarzeling merkt, men hem niet ruw dwingt. Er moet voor den Javaan een geldige reden zijn, waarom hij aarzelt. Het kan wezen, dat de dag niet geschikt is om die handeling te verrichten, of dat het voorwerp voor hem „pemali” is, of dat hij die handeling niet mag verrichten. Varkensvlees eten en honden aanraken b.v. zijn voor de Mohammedanen verboden. Er zijn bepaalde handelingen, die de Javanen volgens de adat niet mogen doen, b.v.:

op een hoofdkussen zitten; men zegt, dat je er een steen-puist van krijgt, maar dit is slechts bangmakerij! De juiste verklaring hiervan is, dat het kussen de plaats is waar men het hoofd op legt en uit eerbied voor het hoofd mag men daar dus niet opzitten;

het openmaken van een parasol of parapluie in huis; dit betekent spotten met de dood, want opengeslagen pajongs onder een dakbedekking vindt men slechts op de begraafplaatsen.

Zo zijn er meer handelingen, die de Javanen niet mogen verrichten, omdat ze in strijd zijn met hun adat. Als een Javaan op een bepaalde dag een bepaald voedsel niet wil eten, kan de reden zijn, dat hij zich voorgenomen heeft om gedurende zekere tijd — tot een bepaald doel bereikt zal zijn — dat voedsel niet te nuttigen. Dan geldt het dus een soort gelofte of eed, die hij afgelegd heeft.

Een werkman in de „kebon” (tuin) weigert soms, een grote boom om te hakken, omdat hij deze als heilig beschouwt. En

men moet hem dan niet tot die handeling dwingen, want als hij daartoe gedwongen wordt, dan zal hij geen rust meer hebben, uit vrees dat hij vandaag of morgen een ongeluk zal krijgen als straf voor die verboden handeling. Er zijn dus vele mogelijkheden, waarom een Javaan kan weigeren iets te doen.

„Kijk de persoon, tot wien U spreekt, vrijmoedig aan!” zegt de Hollander.

Er zijn veel begrippen van Oosterse volken, die door de Westerlingen verkeerd worden geoordeeld. Dit komt, doordat men dikwijls te weinig kennis heeft van de adat van het volk waarmee men samenwerkt. Wanneer Europeanen met elkaar praten, is het hier de gewoonte, dat ze elkaar in de ogen zien om daarmee te doen blijken, dat ze voor elkaar niets te verbergen hebben. Doet men dat niet, dan is het voor een ander reden om te denken, dat men niet de waarheid durft te zeggen. Dit is bij de Oosterlingen niet het geval, vooral niet wanneer er tussen die twee verschil in stand bestaat. De mindere mag bij de Javanen den meerdere niet in het aangezicht kijken, dat is niet beleefd, ja zelfs brutaal als hij den ander te lang aankijkt. Bij een gesprek met een vorstelijk persoon mag de ondergeschikte hem helemaal niet aankijken; hij moet gedurende het gesprek met een gebogen hoofd naar de grond of naar de voeten van den vorst zijn ogen richten, hij mag zijn hoofd niet opheffen. Dit is de houding, die de Javaan gewoonlijk aanneemt. Niet dat hij iets te verbergen heeft tegenover een ander, zoals vele Europeanen menen, of dat hij bang is de waarheid te zeggen. Och, als dät de maatstaf was om achter de waarheid te komen, dan zou het voor de boosdoeners een gemakkelijke manier zijn om de wereld te misleiden.

Daarom is het te betreuren, dat een dergelijke houding van den Javaan tegenover Europeanen door laatstgenoemden dikwijls verkeerd wordt beoordeeld. Men beschuldigt den Javaan dikwijls van gluiperigheid, en ten onrechte. Een misverstand, dat dikwijls tot onaangename gevolgen leidt en tot verstoring van de goede verhouding tussen den Westerling en den Oosterling.

Ik ken een geval, waarbij een Javaanse bediende beschuldigd werd van een diefstal. Bij de ondervraging keek de bediende zijn Europeanen meester natuurlijk niet aan, maar hij zat met een gebogen hoofd en trachtte zijn onschuld te bewijzen. De conclusie van den meester was — hoewel daartoe geen bewijzen waren — dat de man het gedaan moest hebben, omdat hij hem niet durfde aan te kijken. Wanneer de bediende nu overeenkomstig de Europese gewoonte wél zijn meester had aangekeken, al zou hij werkelijk gestolen hebben, — dan had hij misschien zijn baantje mogen behouden. Want zijn meester zou dan bij zich zelf denken: „Ja, die man kijkt me vrijmoedig aan, hij is onschuldig!” En de dief zou bij zich zelf ook denken: „Zo willen de blanda's (Hollanders) nu eenmaal bedrogen worden!”

Oordeel daarom niet te haastig, voordat ge de nodige bewijzen hebt, en voldoende begrip hebt van de adat van een ander volk.

Verwarring van het begrip „links en rechts”.

Enige van de Westerse begrippen, die voor de Oosterlingen dikwijls verwarring veroorzaken, zijn de begrippen „links” en „rechts”. Dit komt, omdat de Westerling uitgaat van de persoon, die spreekt; terwijl de Oosterling zich verplaatst in het object waarover men spreekt. Nemen wij b.v. het Centraal-station van Amsterdam, dat met het front staat

naar het Damrak, dus naar het zuiden. Vraagt men nu aan een Hollander wat de linkerkant is van dat station, dan is zijn antwoord meestal: „De linkerkant is de westkant, dat is de richting Haarlem!” Stelt men dezelfde vraag aan een Javaan, dan is het antwoord prompt: „De linkerkant is de Oostkant, dus richting Hilversum!”

Hoe komt dat nu? zou men zich willen afvragen.

Wel, de Hollander gaat aldus met zijn gedachte te werk. Men veronderstelt, dat de spreker vóór het station staat met het gezicht naar de hoofdingang gekeerd. Nu is zijn linkerhand aan de westkant en dus de richting Haarlem. Hij gaat met zijn gedachte uit van zich zelf en niet van het stationsgebouw. Maar de Javaan denkt niet aan de persoon, die spreekt. Hij maakt zich geen voorstelling van een persoon, die voor het gebouw staat. Waarom moet die denkbeeldige persoon juist vóór het gebouw staan, waarom niet achter of naast het gebouw. Hij heeft met die bewuste persoon niets te maken. Als men uitging van de persoon, die voor het gebouw staat, dan zou de voorkant van het station „Over 't Y” zijn en de achterkant het Damrak, wat niet juist is. De Javaan vermijdt het noemen van links en rechts, maar gebruikt liever de windstreken. Zit hij in een wagen, dan zegt hij tegen den koetsier: naar 't oosten of westen, noorden of zuiden. Zelfs in huis gebruikt hij die termen, als b.v. een tafel moet verplaatst worden, dan zegt hij nog: „iets naar het noorden!”

Maar hoe weet hij dan zo precies waar het noorden is, zou men zich afvragen. Wel, bijna iedere Oosterling kan direct zeggen waar de windstreken zijn, ongeacht waar hij zich bevindt. Wanneer een Javaan buiten zijn désa komt, is het eerste wat hij doet, zich oriënteren. En dit is in Indonesia heel gemakkelijk te doen, want de zon komt geregeld 's ochtends uit 't oosten, 's middags 12 uur staat zij precies boven 't hoofd en 's avonds 6 uur verdwijnt zij in

't westen. En 's nachts kijkt men naar 't Zuiderkruis (ster), dat altijd in 't zuiden staat, of naar de maan die ook de richting aangeeft. En zodra men één richting weet, weet men de rest wel. Het gevoel van richting is bij den Javaan zodoende vrij goed ontwikkeld. Hier in Europa heeft de buitenman immers ook meer gevoel van richting dan de stedeling, die altijd tussen de hoge huizen zit.

„Oosterse gezegden”.

Bij de vergelijking van de westerse en oosterse gezegden valt het mij altijd op, dat de volksgedachtengang hier een rol speelt. De gedachtengang wordt beheerst door de omstandigheid waarin men zich bevindt, of beïnvloed door de volksgodsdienst.

Bijv. de Hollander zegt: „Vader en Moeder”.

de Maleier zegt: „Iboe Bapak” (Moeder en Vader). De moeder wordt hier eerst genoemd, omdat men voelt dichter bij de moeder te staan dan bij den vader. Trouwens bij het voelen van pijn of het krijgen van een ongeluk roept men zijn moeder aan: „adoe bijoeng!” (au Moeder!) en niet „au Vader!”

De Westerling zegt: „vrouw en kinderen!”

De Maleier zegt: „anak bini” (kinderen en vrouw).

Hier komt duidelijk tot uitdrukking, dat het kind van den Maleier dichter bij den man staat dan zijn vrouw. Want het kind is tenslotte zijn familie en zijn vrouw niet. De man kan immers volgens het Mohammedaanse recht gemakkelijk van zijn vrouw scheiden maar niet van zijn kind.

Zo zijn er meer westerse gezegden, die anders uitgedrukt worden en van andere volgorde zijn dan de oosterse, b.v.

„hier en daar” — „kana kéné” (daar en hier)

„leven en dood” — „mati oerip” (dood en leven)

„hij ziet er „groen en geel” uit” — „abang ireng” (rood en zwart); „de wind komt uit 't westen” — „anginé ngétan” (de wind gaat naar 't oosten).

Zo wordt ook het begrip „groot” bij de Oosterlingen anders opgevat dan bij de Westerlingen; b.v. Die magere Jan, die 2 meter lang is, wordt hier genoemd: Jan is „groot”, maar de Javaan zou hem niet „gedé” (groot) noemen, doch doewoer (hoog).

Men zij daarom voorzichtig met het vertalen van dergelijke woorden of gezegden. Men komt daardoor gemakkelijk tot misverstand.

De Lebaran.

Het Mohammedaanse jaar heeft twaalf maanden, waarvan de negende de „Poeasa” (vastenmaand) is. Gedurende die maand, zijnde dertig dagen, wordt door de Mohammedanen in Indonesië gevast.

Dat vasten geschiedt op de volgende wijze. Men mag de gehele dag niets eten, drinken, roken, ja zelfs geen speeksel inslikken, tot een uur of zes 's middags. Dan hoort men het slaan op de „bedoeg”, dat is een grote Turkse trom, die in de moskee hangt. Wanneer men die bedoeg hoort, is het geoorloofd te eten en te drinken. Maar daarna moet men zich weer onthouden van spijs en drank. Tegen een uur of twee 's nachts hoort men dan weer het eentonig slaan op de bedoeg. Weliswaar liggen de meeste mensen op dit nachtelijk uur reeds te slapen, maar gewoonlijk wordt er voor gezorgd, dat één der huisgenoten wakker blijft en scherp luistert, of het welkome geluid komt. De huisgenoten worden dan gewekt en men mag wéér eten. In de regel is men dan nog te slaperig om zich te goed te kunnen doen en daarom beschouwt men dit maar als een vervroegd ontbijt;

daarna zoekt men zijn slaappleats weer op. De volgende dag mag men pas om zes uur 's middags weer iets nuttigen. Evenwel wordt er dan de gehele lange dag gewerkt met een lege maag.

Nu is het te begrijpen, dat men in de poeasa-maand geen honderd procent van zijn krachten kan geven. Daarom dient de werkgever met deze moeilijkheid rekening te houden.

De laatste avond wordt gewijd aan rituele wassingen. Die avond steekt men vuurwerk af als inzet van het feest. De volgende dag, dus de eerste dag van de tiende maand (1 Sawal), wordt er feest gevierd. Op deze dag wordt niet gewerkt. Ieder trekt zijn beste kleren aan; de „poesaka's" (waardevolle erfstukken) en sieraden worden voor de dag gehaald. De één haalt ze uit zijn brandkast en de ander uit het pandjeshuis.

Dit laatste is iets heel gewoons, vooral bij de armste klassen; het brengen van goederen naar het pandjeshuis wordt niet, zoals in Nederland, als een schande beschouwd. Immers, als eenvoudige mensen een waardevol gouden voorwerp hebben, kunnen zij het beter bij de Bank van Lening laten bewaren dan in hun eigen huis, waar het gevaar, dat 't gestolen wordt, groter is.

Op deze dag worden „slametans" gegeven. Men bezoekt zijn familieleden, vrienden en kennissen; daar wordt over en weer vergiffenis gevraagd en geschonken voor wat men elkaar heeft aangedaan. Men is blij, dat de „Poeasa" (vasten) voorbij is, en daarom viert men feest. Die dag heet „Lebaran" (op Midden-Java: „Bagda"). Zulk een dag kan men vergelijken met de Grote Verzoendag der Joden. Maar de meeste Europeanen in Indonesië weten niet beter, of deze dag is het Indonesisch Nieuwjaar; een begrip, dat in Indonesië onder hen hardnekkig is vastgeroest. Ten onrechte. Immers, deze dag is de eerste dag der tiende maand. De eigenlijke Nieuwjaarsdag, die pas drie maanden later komt, wordt niet met zoveel

drukte gevierd; er wordt dan een kleine „slametan” in een besloten kring gegeven, om de aanvang van het nieuwe jaar te vieren. Bij sommige families wordt aan de jaarwisseling zelfs geen aandacht geschonken.

Voorschot voor de Lebaran-feesten.

En wat hebben de Europeanen in Indonesië nu met de „Lebaran” te maken?

Dit: bijna alle Europeanen in Indonesië hebben één of meer inheemse bedienden, voor wie deze dag de belangrijkste dag van het jaar is. Zij moeten een offermaaltijd geven ten gunste van hun persoon en gezin. Rijken en armen, vorsten en eenvoudigen geven een „slametan”. Ze kunnen zich daar niet aan onttrekken, omdat het een godsdienstige instelling is. Aan dit feest zijn echter veel kosten verbonden, want de maaltijden kosten geld, en men moet toch netjes voor de dag komen, wil men niet door de burens met de vinger nagewezen worden. Dus hebben zij veel geld nodig om kleren te kopen voor het feest, en als zij dat niet hebben, dan komen ze bij hun „toean” (heer) en vragen hem een voorschot op hun loon.

Nu zijn er mensen, die geen oog hebben voor de noden van anderen en die op zulk een verzoek van hun huisbediende botweg antwoorden: „Hoor eens, je ontvangt iedere maand je loon, en zorg nu maar, dat je voor je feesten een spaarpotje hebt, maar ik geef geen voorschotten”. De „djongos” (huisbediende) zal bij de afwijzing van zijn verzoek wel niet verder zeuren, maar gelaten antwoorden: „saja toean!” (ja meneer), en weggaan.

Maar wat gebeurt er nu? Een paar dagen later, of misschien ook wel de volgende dag al, komt de djongos terug, vertelt dat een van zijn familieleden overleden is en vraagt verlof

om naar zijn kampong te gaan. Of de toean hem nu verlof geeft of niet, de djongos gaat en de toean ziet hem niet meer terug. U vindt dit een vreemde handelwijze? De djongos vindt het al netjes, dat hij zijn toean mededeling heeft gedaan, dat hij naar zijn kampong terug wilde gaan; andere bedienden zouden dat niet eens doen, maar verdwijnen zomaar. Na de djongos komen waarschijnlijk de andere bedienden, de baboe, de koki en de toekang-kebon aan de beurt, om den toean of njonjah (mevrouw) te vertellen, dat tante of schoonmoeder in moeijlichkeiten verkeert; ze vragen „verlof” en blijven ook weg.

Als het eenmaal zover gekomen is, dan kan men er van op aan, dat de naam van die Europese familie bij de bedienden in de buurt op de zwarte lijst staat. Want de bedienden vertellen elkaar, dat de toean „djoedas” (verbastering van: Judas) is, en de njonjah „tjeréwét” (mopperig). Nu is het voor den Javaan een grote vernedering, door een vrouw te worden uitgemoepd, ook al is zij de meerdere; niemand wil dan ook dienen bij zulk een familie . . .

Vele Nederlanders, die naar Indonesië gaan, hebben zekere idealen, ook ten opzichte van de behandeling van de bedienden. Die goede voornemens worden in de eerste tijd aardig in praktijk gebracht, maar na ervaringen van minder prettige aard te hebben opgedaan, laat men ze in de regel spoedig varen. Teleurstellingen en het gevoel, „niet begrepen te worden” door de Indonesische bevolking, doen hun die idealen verliezen.

Wanneer b.v. zulk een „orang baroe” (nieuweling) het verzoek krijgt van zijn djongos om voorschot, zal hij zeker niet weigeren. Maar dan komt de djongos over een paar weken weer terug bij den toean en zegt heel gemoedelijk: „Toean, ik weet, dat U een goed hart hebt; U ziet de

noden van hen, die onder U staan, want U hebt mij voor de Lebaranfeesten een voorschot gegeven, en daar zijn wij heel dankbaar voor. Maar nu duurt de maand nog zo lang en wij hebben niets meer te eten. Zoudt U daarom dan zo vriendelijk willen zijn, mij nog een voorschot te geven op de däärop volgende maand?" Ziet, op die manier helpt die vriendelijke meneer eigenlijk zijn bedienden schulden maken, want bij het einde van de maand ontvangt de djongos zò weinig van zijn loon (waar immers het voorschot op gekort is), dat hij met het restant niet rond kan komen en weer voorschot moet vragen. En als zijn schulden onrustbarend gegroeid zijn, dan verdwijnt hij zowaar van het toneel Het is jammer, dat loyale Hollanders door zulke ervaringen en teleurstellingen genoodzaakt worden, hun goede mening omtrent den Javaan te wijzigen.

De kwestie is deze, dat men met wat goede wil alléén in zulke kwesties niet klaar komt.

Om de moeilijkheden van den Oosterling te verstaan, moet men zijn zeden en gewoonten kennen en zijn noden begrijpen.

Hoe moet men nu handelen met betrekking tot het voorschot voor de Lebaran?

Mijns inziens moet men begrijpen, dat de bediende voor de Lebaran-viering geld nodig heeft, en dat hij dat van zijn kleine loon niet kan oversparen. Immers, de huisbediende verdient op Java slechts 15 à 20 gulden in de maand en moet daarvan niet alleen zich zelf, maar ook zijn gezin voeden en kleden. Dat de mensen, zelfs al zijn ze nòg zo zuinig, hiervan niets kunnen oversparen, zal ieder wel begrijpen.

Daarom is het niet meer dan billijk, dat hun bij zulk een gelegenheid een extra'tje wordt gegeven. Evenals men in Europa bij de jaarwisseling aan zijn personeel een nieuwjaarsfooi geeft, geve men in Indonesië bij de Lebaranfeestviering aan zijn bedienden ook een extra'tje ten bedrage van het

hele of halve maandloon. of ook wel minder, al naar gelang van dienstdag en van gedrag van de betreffende persoon. Misschien vindt men dit te veel. Maar dan bedenke men eens, dat zo'n huisbediende in de regel zeven dagen per week van half zeven 's morgens tot negen uur 's avonds ter beschikking staat en dat hij zelden of nooit een vrije dag heeft. Is het dan niet billijk, dat zijn prestatie ééns in het jaar beloond wordt met een flinke fooi? Als men bedenkt, welke hoge salarissen de meeste Europeanen in Indonesië verdienen, welke hoge tantièmes zij in de goede tijd jaarlijks ontvangen, dan kan men toch moeilijk aannemen, dat zij niet in staat zijn, hun bedienden op deze wijze tegemoet te komen.

Of zou men liever zien, dat er in Indonesië vakbonden worden opgericht en eisen gesteld? Ik meen, dat door een tegemoetkomende en loyale houding van de Europese werkgevers zulk een actie voorkomen kan worden, terwijl de band met de bedienden er door wordt versterkt. Tevens kan men op deze wijze een einde maken aan het systeem van voorschotten geven, dat voor de mensen verderfelijker is, omdat zij dan altijd in de schulden zitten.

Javaanse gedachtengangen.

In het voorafgaande heb ik het een en ander verteld over Javaanse gebruiken en gewoonten, die de meeste Westerlingen niet bekend zijn en daardoor bij hen bevreemding wekken.

Behalve het verschil in taal en zeden, is er nog een meer diepgaand verschil tussen de Westerlingen en de Oosterlingen, n.l. dat in levenshouding en gedachtengang. De omvang van dit boekje laat niet toe, op deze zielkundige kwesties diep in te gaan; toch wil ik op enkele punten wijzen.

De levenshouding en de gedachtengang van den Westerling zijn actief en die van den Oosterling passief. Dit komt reeds tot uitdrukking in de taalvormen, die men gebruikt. De Westerling zegt b.v.: „Waar woon je?” en „Hoe heet je?” Hij gebruikt daarbij een werkwoord, een woord voor een handeling; hij drukt zich dus actief uit. De Oosterling daarentegen zegt: „Roemahmoe dimana?” (Waar is je huis?) en „Namamoe siapa?” (Hoe is je naam?) Dit is een passieve manier van uitdrukken, in een toestandsvorm.

Niet alleen in de wijze van uitdrukken, maar ook in de gehele manier van leven vindt men dit verschil terug. De Westerling denkt en handelt in een vlug tempo; zijn werk, zijn taak heeft zijn volle toewijding en gaat hem boven zijn particulier belang; daarom is hij in zijn werk zowel voor zichzelf als voor zijn ondergeschikten streng en eist hij veel ijver en toewijding. Hij hecht grote waarde aan de tijd, waarmee hij heel zuinig omgaat. Tijd is geld!

De Oosterling daarentegen hecht aan het begrip „tijd” niet zoveel waarde; voor hem zijn gemoedsrust en innerlijke vrede het hoogste goed. Hij maakt zijn werk dan ook ondergeschikt aan het behoud van die innerlijke rust. Vandaar, dat hij zijn arbeid in een kalm tempo verricht. Als zijn werkgever hem een taak opdraagt, die in één dag klaar moet zijn, vindt hij het heel gewoon, er twee of meer dagen aan te besteden. Hij spant zich niet in, om dat werk nu eens met volle kracht aan te pakken. Want haastig werken zou zijn ziel in onrust brengen.

Dit bezorgt hem bij den Westerling de naam van „lui” te zijn, wat m.i. niet juist is, zooals ik reeds eerder heb betoogd. De Westerling is punctueel, ook in het nakomen van afspraken en in het houden van beloften. De zegswijze: „Een man een man, een woord een woord” geeft te kennen, dat men zijn woord moet houden, hoe moeilijk dat ook moge vallen. In dit opzicht kan de Oosterling zeker van den

Westerling leren. Het te laat komen op het werk en op vergaderingen, het vergeten van afspraken, het niet nakomen van beloften zijn ongetwijfeld zwakke plekken in de levenshouding van den Oosterling.

Een ander verschilpunt is de Westerse neiging om alle dingen klaar en scherp te onderscheiden en precies de oorzaken te willen weten van de dingen, die om ons heen gebeuren. Waar tegenover staat de neiging van den Oosterling, om de dingen te verbloemen en conflicten te voorkomen, ten einde zijn gemoedsrust niet te verstoren.

Bij voorbeeld: een mandoer (opzichter) op een cultuuronderneming krijgt van zijn Europeanen chef opdracht, met het werkvolk een boom te vellen. De mandoer weet heel goed, dat zijn mensen deze boom niet om willen hakken, omdat die „pemali” (verboden) is. Toch zegt hij dan tegen zijn chef: „Saja toean” (ja meneer), in plaats van hem het bezwaar van het werkvolk te verklaren. Als de arbeiders de volgende morgen niet op het appèl verschijnen, dan rapporteert de mandoer doodkalm, dat het werkvolk niet gekomen is. En de Europeaan staat voor een raadsel, waarvoor hij geen verklaring vinden kan, en maakt zich boos op het werkvolk. In zo'n geval moest de mandoer rechtuit zeggen, dat het kappen van een pemali-boom gevaarlijk is voor het werkvolk, omdat het vreest, dat de geesten zich zullen wreken. Deze openhartigheid zou de Europeaan zeker waarderen, en hij zou in het vervolg met de gevoelens van de mensen rekening houden.

Iets dergelijks komt voor bij een bediende, die van betrekking wil veranderen, omdat hij zich niet meer „senang” (gelukkig) voelt bij zijn baas. Hij vraagt ontslag met opgave van een gezochte reden, b.v. dat een familielid overleden is en hij terug moet naar zijn kampong. De Europeaan bemerkt meestal wel, dat wat de bediende zegt maar een smoesje is, en hij wil de ware reden weten; hij tracht er achter te komen, maar

de bediende draait er om heen en de baas maakt zich boos. Nu is het soms voor den Javaansen bediende heel moeilijk om de ware reden te zeggen, als hij ontslag vraagt, b.v. als het is, omdat de baas wat ruw praat tegen zijn bediende, of dat hij gehandeld heeft tegen de adat; de bediende durft zijn baas zulk een reden niet te noemen. De vrees, zijn meerdere te kwetsen door botweg de waarheid te zeggen, brengt hem er toe, een voorwendsel te zoeken. Dit is bij de Oosterlingen een algemeen verschijnsel en wordt niet als een leugen beschouwd.

Iets dergelijks, hoewel niet in die mate, treft men hier in Europa ook wel aan. Op de vraag: „Hoe maakt U het?” is het antwoord ook niet altijd naar waarheid, maar het luidt gewoonlijk: „Goed”, ook al is de werkelijkheid soms anders. Tenslotte wil ik nog wijzen op enkele kleinigheden, die bij de omgang tussen Europeanen en Javanen als gelijken soms tot misverstand aanleiding geven.

Een Europeaan heeft b.v. een Javaansen vriend te gast en laat hem een glas limonade presenteren; de gast drinkt er van, maar laat ongeveer een kwart van de limonade staan. De Europeaan vindt het vervelend, dat hij zijn vriend niet wat anders heeft voorgezet. Hij denkt nu, dat de limonade niet goed was, of dat zijn vriend er niet van hield. Maar de limonade was goed, en zijn vriend drinkt thuis ook limonade. De Europeaan wist niet, dat het bij den Javanen niet beleefd is om alles, wat hem voorgezet wordt, te nuttigen. Het lijkt schrokkerig en onopgevoed.

En nu, omgekeerd, komt de Europeaan bij zijn Javaansen vriend te gast. In de voorgalerij zitten zij te praten en de Europeaan zit met het ene been over het andere. Dit hindert den Javaansen gastheer. Bij het vertrek staat de Europese gast nog even te praten met de beide armen in de zijde. Deze houding hindert den Javanen ten tweeden male, maar hij zegt niets. Hij vindt den gast alleen maar „koerang-adjar”

Westerling leren. Het te laat komen op het werk en op vergaderingen, het vergeten van afspraken, het niet nakomen van beloften zijn ongetwijfeld zwakke plekken in de levenshouding van den Oosterling.

Een ander verschilpunt is de Westerse neiging om alle dingen klaar en scherp te onderscheiden en precies de oorzaken te willen weten van de dingen, die om ons heen gebeuren. Waar tegenover staat de neiging van den Oosterling, om de dingen te verbloemen en conflicten te voorkomen, ten einde zijn gemoedsrust niet te verstoren.

Bij voorbeeld: een mandoer (opzichter) op een cultuuronderneming krijgt van zijn Europeanen chef opdracht, met het werkvolk een boom te vellen. De mandoer weet heel goed, dat zijn mensen deze boom niet om willen hakken, omdat die „pemali” (verboden) is. Toch zegt hij dan tegen zijn chef: „Saja toean” (ja meneer), in plaats van hem het bezwaar van het werkvolk te verklaren. Als de arbeiders de volgende morgen niet op het appèl verschijnen, dan rapporteert de mandoer doodkalm, dat het werkvolk niet gekomen is. En de Europeaan staat voor een raadsel, waarvoor hij geen verklaring vinden kan, en maakt zich boos op het werkvolk. In zo'n geval moest de mandoer rechtuit zeggen, dat het kappen van een pemali-boom gevaarlijk is voor het werkvolk, omdat het vreest, dat de geesten zich zullen wreken. Deze openhartigheid zou de Europeaan zeker waarderen, en hij zou in het vervolg met de gevoelens van de mensen rekening houden.

Iets dergelijks komt voor bij een bediende, die van betrekking wil veranderen, omdat hij zich niet meer „senang” (gelukkig) voelt bij zijn baas. Hij vraagt ontslag met opgave van een gezochte reden, b.v. dat een familielid overleden is en hij terug moet naar zijn kampong. De Europeaan bemerkt meestal wel, dat wat de bediende zegt maar een smoesje is, en hij wil de ware reden weten; hij tracht er achter te komen, maar

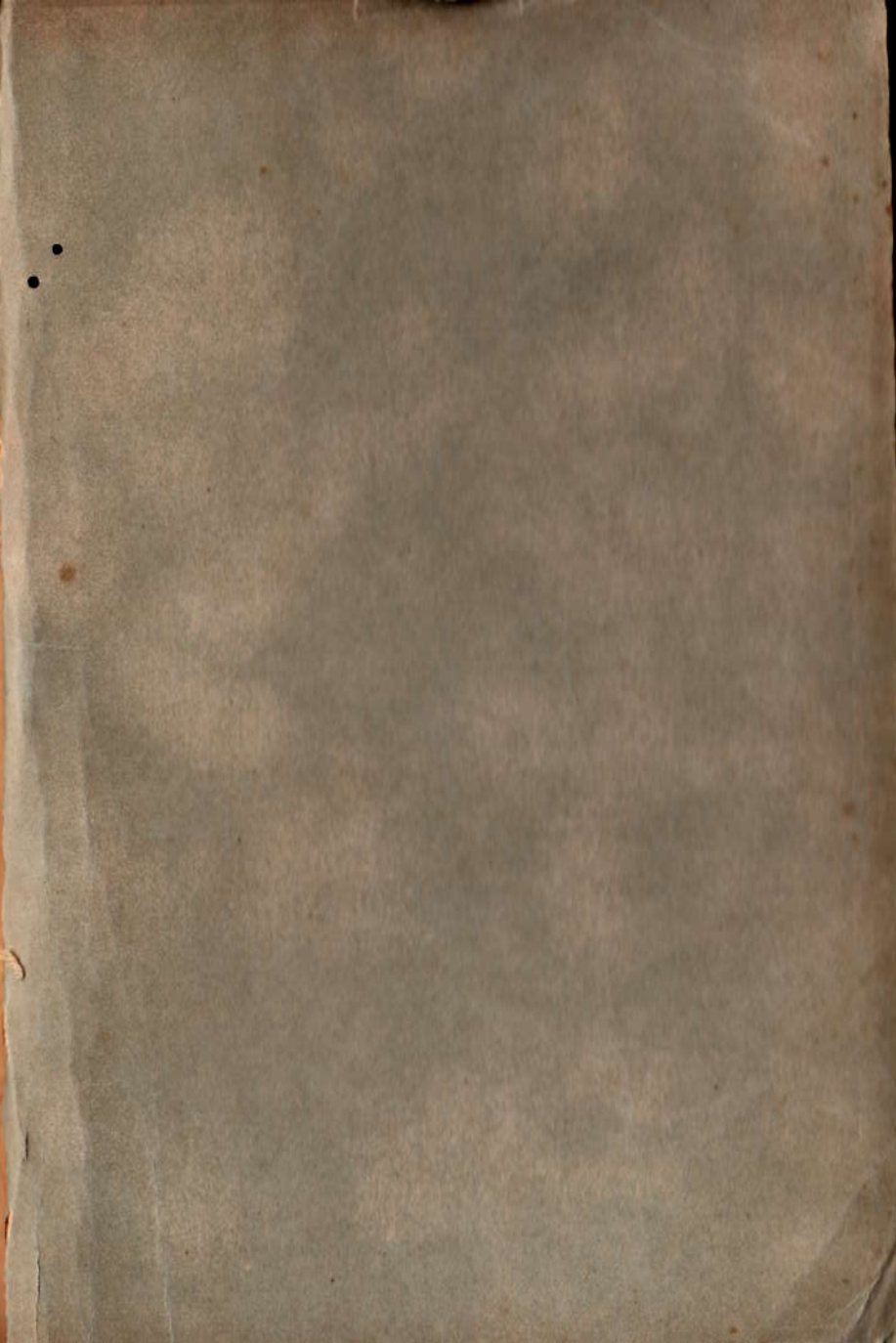
de bediende draait er om heen en de baas maakt zich boos. Nu is het soms voor den Javaansen bediende heel moeilijk om de ware reden te zeggen, als hij ontslag vraagt, b.v. als het is, omdat de baas wat ruw praat tegen zijn bediende, of dat hij gehandeld heeft tegen de adat; de bediende durft zijn baas zulk een reden niet te noemen. De vrees, zijn meerdere te kwetsen door botweg de waarheid te zeggen, brengt hem er toe, een voorwendsel te zoeken. Dit is bij de Oosterlingen een algemeen verschijnsel en wordt niet als een leugen beschouwd.

Iets dergelijks, hoewel niet in die mate, treft men hier in Europa ook wel aan. Op de vraag: „Hoe maakt U het?” is het antwoord ook niet altijd naar waarheid, maar het luidt gewoonlijk: „Goed”, ook al is de werkelijkheid soms anders. Tenslotte wil ik nog wijzen op enkele kleinigheden, die bij de omgang tussen Europeanen en Javanen als gelijken soms tot misverstand aanleiding geven.

Een Europeaan heeft b.v. een Javaansen vriend te gast en laat hem een glas limonade presenteren; de gast drinkt er van, maar laat ongeveer een kwart van de limonade staan. De Europeaan vindt het vervelend, dat hij zijn vriend niet wat anders heeft voorgezet. Hij denkt nu, dat de limonade niet goed was, of dat zijn vriend er niet van hield. Maar de limonade was goed, en zijn vriend drinkt thuis ook limonade. De Europeaan wist niet, dat het bij den Javanen niet beleefd is om alles, wat hem voorgezet wordt, te nuttigen. Het lijkt schrokkerig en onopgevoed.

En nu, omgekeerd, komt de Europeaan bij zijn Javaansen vriend te gast. In de voorgalerij zitten zij te praten en de Europeaan zit met het ene been over het andere. Dit hindert den Javaansen gastheer. Bij het vertrek staat de Europese gast nog even te praten met de beide armen in de zijde. Deze houding hindert den Javanen ten tweeden male, maar hij zegt niets. Hij vindt den gast alleen maar „koerang-adjar”

(onopgevoed). De Europeaan weet namelijk niet, dat deze hand-houding bij de Javanen een uitdagende houding betekent. En het zitten met de benen over elkaar is hier in Europa iets gewoons, maar geldt bij de Javanen als onbeleefd. Ziedaar, dat zijn maar kleinigheden, maar toch zijn het juist die kleine gapingen in de samenleving, die tot een kloof kunnen worden tussen den Westerling en den Oosterling. Daarom raad ik zowel Westerlingen als Oosterlingen aan: poogt elkanders gewoonten en opvattingen te leren kennen, probeert elkaar te begrijpen! Laat de kleinere en grotere verschillen in levensopvatting geen kloven worden, die U van elkaar scheiden, maar tracht, in onderling begrijpen en waarden, de weg te vinden tot elkander!

Goede boeken voor zelfstudie:

Vlot Maleis

door D. J. DUIJNHOUWER en S. VAN DER MOLEN
Eenvoudig leerboek voor zelfstudie van het Maleis.
4e vermeerderde druk.

Populair Maleis

door S. VAN DER MOLEN
Dit boekje leert U prettig en snel Maleis te spreken en te verstaan.
5e druk.

52 Maleise Verhalen

door D. J. DUIJNHOUWER en S. VAN DER MOLEN
Een verzameling Maleise sagen en legenden — een practische oefening.

Orang Kapal

door RADEN S. NIMPOENO
Leidraad voor „omgang-Maleis“, speciaal voor hen die varen en vliegen!

Omong Djawa

door D. J. DUIJNHOUWER en S. VAN DER MOLEN
Een uitnemend boek voor de zelfstudie van het Javaans.

Soendaas voor de practijk

door W. J. VAN DER DUSSEN en S. VAN DER MOLEN
Met de uitgebreide Woordenlijst een voortreffelijk werk, om zelf Soendaas te leren.

Tjara Madhoera

door S. VAN DER MOLEN
Gesprekken uit het dagelijks leven, speciaal voor wie naar Java's Oosthoek gaat!